

IVAN MATIJA*

Društveni kontekst kriminaliteta i kaznenih djela u globaliziranom svijetu

Sažetak

Predmet razmatranja u radu je društvena, pravna, politička i socijalna komponenta kriminala i korupcije. Pri tome se polazi i od usporedivosti kriminaliteta i korupcije u različitim društvenim odnosima i povijesnim etapama. Današnje specifičnosti i obilježja korupcije i kriminaliteta razmatraju se u kontekstu društvenih, gospodarskih, političkih i pravnih odnosa koje generira proces globalizacije i udruživanja. Ti su odnosi u neposrednoj uzročno-posljedičnoj vezi s pojavama, intenzitetom, vrstama, opsegom i politikom suzbijanja kriminaliteta i korupcije. Posebno se ovi odnosi analiziraju u tranzicijskim državama, koje su se devedesetih godina prošlog stoljeća našle u posve novim povijesnim okolnostima i procesima, a osobito u vrtlogu globalnih tendencija glede kretanja kriminala i korupcije. U tome kontekstu kritički prikazujemo i analiziramo bespuća hrvatske paradigme korupcije i kriminaliteta, te politike suzbijanja ovih, po društvo i državu vrlo opasnih i destabilizirajućih pojavnosti. U zaključnom dijelu dajemo osnovni ustavnopravni i politički okvir za učinkovito društveno, političko i pravno djelovanje u suzbijanju kriminaliteta i korupcije.

Ključne riječi: društveni odnos, korupcija, kriminalitet, globalizacija, pravnost, kriminalistika, suzbijanje.

UVOD

Nakon Drugog svjetskog rata, s razvojem demokracije i demokratskih institucija višestranačkog parlamentarnog sustava, kriminalistika postaje znanost o istrazi kaznenih djela, tj. opasnih radnji za društvo, državu i za ugrožavanje demokratskih institucija vlasti. Uvode se suvremene metode provedbe istrage s ciljem da istraga bude brza, stručna, precizna, profesionalna i maksimalno moguće utemeljena na dokazima.

* dr. sc. Ivan Matija, sudac Ustavnog suda Republike Hrvatske.

Takav pristup istraži zahtijeva suvremenu i djelotvornu organizaciju onih tijela koja su nadležna za provedbu istrage, a to naravno podrazumijeva kako kadrovsku ekipiranost i stručnost, tako i suvremenu tehničku opremljenost i materijalnu sigurnost.

Uz to je osobito važna i šira društvena i politička potpora te takva društvena i politička klima u kojoj se neometano može, uz suradnju građana, pojedinaca, institucija vlasti i nevladinih udruga provoditi učinkovita borba protiv kriminala i korupcije. Takvo stanje društvene svijesti i odgovornosti moguće je postići u demokratski uređenim državama u koje po svim atributima spadaju i pravne i socijalne države.

Kriminalitet¹ je danas u značajnom porastu, i ono što je njegova suvremena značajka – ne poznaje granice. Kada se raspravlja o kriminalitetu uvijek je važno da ga se prostorno i vremenski odredi. Danas je to znatno otežano zbog silovitih tehničko-tehnoloških i komunikacijskih mogućnosti, te globalizacije svijeta. Kriminalitet je inače, vrlo promjenljiva i dinamična pojava, zavisna od vrlo različitih čimbenika.

Ako je kriminalitet društvena pojava – a to jest – onda logično podliježe određenim društvenim utjecajima i zakonitostima. Iz dosadašnjih znanstvenih istraživanja kriminaliteta proizlazi da se radi o vrlo složenoj i kompleksnoj pojavi. Za bolje razumijevanje kriminaliteta nužno je da se istražuje s motrišta raznih znanosti, kao što su: kaznenomaterijalno i postupovno pravo, kriminologija, kriminalistika, biologija, psihologija, sociologija, medicina (posebno sudska medicina), psihijatrija itd. U otkrivanju i dokazivanju kaznenih djela oslonac su prirodne znanosti i tehnika.

Da bi suzbijanje kriminaliteta bilo čim uspješnije potrebno je dobro poznavanje društvenih i političkih odnosa i (ne)prilika, te cjelovite kaznene politike određene države.

Današnje globalne dinamične društvene, političke, pravne, socijalne i ekonomske promjene, svom silinom, pronosi ubrzani, gotovo revolucionarni tehnološki razvitak, ponajprije informatizacija i internetizacija.

Gdje smo kao društvo u tim promjenama? Kamo vode ove današnje promjene? Koji je smisao tih promjena? Kakve sve posljedice izazivaju u odnosu na način življenja? Očekuje li nas zaista u socijalnom smislu blagostanje, ili nove nesagledive nevolje u smislu "brzog porasta kaznenih djela, grabeži, ubojstava, nesigurnih ulica" s jedne strane, a s druge nova globalna kolonizacija, eksploatacija i besramno nesmiljeno bogaćenje određenih grupacija imatelja kapitala, oligarha, političkih elita, nadnacionalnih institucija, banaka i financijskih centara moći, te multinacionalnih kompanija?

Ova i mnoga druga pitanja današnjice traže hitne, trezvene, stručne, znanstvene, društvene, socijalne, pravne, ekonomske, te dominantno političke odgovore. U protivnom bi "odgovore" na ova i druga pitanja mogla dati nekontrolirana društvena i socijalna gibanja, kakva su u povijesti najčešće završavala revolucionarnim raspletom. U današnjim uvjetima visokoga stupnja tehnološkog razvitka takvi bi događaji zasigurno završavali s nesagledivim, gotovo kataklizmičkim posljedicama.

Paradoksalna je činjenica da se danas s jedne strane, odvijaju procesi fantastičnih razmjera u razvitku tehničko-tehnoloških mogućnosti, a da se na drugoj strani određena

¹ "Pod pojmom kriminaliteta razumijemo skup svih krivičnih djela izvršenih na određenom području i za određeno razdoblje" (Marković, 1972:1).

društva okreću prošlosti, bilo zbog nametnutih ratova, tzv. humanitarnih vanjskih intervencija, ili, ratova radi "izvoza" demokracije. Sve su to opasne i rizične situacije koje u pravilu izazivaju kontraučinak, a mogu izazvati sukobe širih razmjera koji bi zasigurno imali socijalni i vjerski kontekst.

Civilizacija sutrašnjice donosi najdublje promjene u načinu proizvodnje, u razvitku proizvodnih snaga, u socijalnom položaju ljudi – dakle, kako u ekonomskoj sferi društva, tako i u društvenim i političkim odnosima. Pri tome se političke vlasti ne odriču kontrole nad ekonomijom, a osobito se ne odriču utjecaja u financijskoj sferi i kretanju kapitala. Stoga su te vlasti najčešće u sprezi s imateljima kapitala, a zaboravljaju na složeno socijalno stanje u svojim državama koje može bitno utjecati na porast kriminaliteta.

Na djelu je globalizirani ubrzani razvitak ljudskog roda i civilizacije utemeljen na materijalnoj i tehnološkoj osnovici društva. Cilj toga razvitka trebala bi biti sloboda, demokracija, samodjelatnost, internacionalizacija; jednom riječju, društvena zajednica slobodnih i udruženih individua koje će u društvu socijalne (pod)jednakosti promovirati ljudska prava i slobode, toleranciju, suradnju i suživot.

Međutim, naspram pozitivnih tendencija nastajanja takve društvene globalizirane zajednice i udruženih država na načelu suradnje, suživota i sveopćeg prosperiteta, s druge strane postoji i globalna zajednica ugroženosti. Život u današnjem globaliziranom svijetu sve je više izložen na milost i nemilost socijalno bezobzirnih aktera – nadnacionalnih i multinacionalnih kompanija, korporacija, financijskih centara moći i drugih sličnih asocijacija. Sila ugrožavanja ljudi i imovine sve više prelazi u privatnu domenu ili u terorizam koji mijenja uporišta u različitim državama, te s time povezani organizirani kriminal koji djeluju lokalno i globalno.

1. UTJECAJ GLOBALIZACIJE NA DRUŠTVENE PROMJENE KOJE GENERIRAJU NOVE OBLIKE KRIMINALITETA

Globalizacija se, sa svim pratećim pojavnostima – informatizacijom, internetizacijom, individualizmom itd., posljednjih desetljeća razvijala nevjerojatnom dinamikom. Njena pretpovijest međutim, seže daleko unatrag. Naime, svaku naglu promjenu i svaku razvojnu dinamiku prate i odgovarajuće društvene promjene, sa svim posljedicama po društvene odnose koje svaki tehničko-tehnološki razvitak generira. Tako je bilo od vremena nagle industrijalizacije i urbanizacije pa sve do današnje bezgranične mogućnosti svekolikih komunikacija, internetizacije, informatizacije i učinkovitog individualnog, grupnog i interesnoga društvenog umrežavanja, djelovanja i utjecaja.

Za suzbijanje negativnih posljedica koje su rezultat novih globalnih i lokalnih društvenih odnosa, potrebno je aktiviranje društva. Budući da je kriminalitet društvena pojava, nužna je i aktivacija pozitivnih društvenih snaga koje jedino mogu, u određenoj mjeri, neutralizirati povećane razmjere kriminaliteta koji sve više poprima nove sadržaje. Preobražaji koji obilježavaju epohu i proizvode negativne globalne učinke, u osnovici se svode na to da nemilice nestaju tradicionalni društveni odnosi, koji su inače, vrijedni poštovanja. Sve što je nekad bilo vrijedno – od socijalne osjetljivosti, kulture, moralnosti, radnih navika i odgovornosti; riječju sve što je nekad u moralnom i društvenom smislu bilo sveto – oskvrnuto je. Nameću se tzv. nove vrijednosti, da bi se potisnule prave vrijednosti.

Unatoč tome u postojećim političkim, ekonomskim, kulturnim i religioznim razlikama, gospodarski i tehničko-tehnološki stupanj razvoja se pomiče i ujednačava. S toga gledišta slika svijeta se mijenja, a nekad nerazvijene zemlje Dalekog istoka, poput Kine i Indije, sve su manje zavisne od Zapada. S tim pomicanjem dolazi i do prestrojavanja i premještanja tokova organiziranog globalnog kriminala.

Deregulacija financijskih tržišta uništava cijela nacionalna gospodarstva, a zakonodavstva ovih država nemaju instrumenata zaštite i sankcioniranja kriminalnih djela koja prate financijske malverzacije. Multinacionalne kompanije i koncerni, koji djeluju globalno, uskraćuju moći lokalne i nacionalne legitimne politike. Tijek kapitala poput pravih rijeka prelazi granice država diljem svijeta, te izaziva gospodarske, društvene i političke potrese. Pri tome se s pomoću provjerenih strategija maksimalizacije dobiti i profita sve odvija uz pomoć tehnike i dobitne računice. Pojedinačno gledano, procesi se čine racionalnima, ali – sagledani u cijelosti – nerazumni su i nepravedni. Uz pomoć globalne informacijske tehnologije, bilo gdje na svijetu može se doznati što se događa u preostalom dijelu svijetu. Međutim, ta i takva tehnologija jednako služi i kretanju kriminala, te njegovoj djelotvornosti, a jednako tako i terorističkim skupinama.

Globalizacija ipak nije utjelovljenje samo loših vijesti koje označavaju zgrtanje profita, pljačku nacionalnih bogatstava, kriminal, korupciju i terorizam. Postoje zajednice i organizacije za promicanje globalne suradnje. Najveći je problem što globalizacijsko kretanje svekolikih procesa gotovo da nije moguće kontrolirati. Istina, postoje rezultati u širenju suvremenih, prije svega, prirodnih znanosti, medicinskih dostignuća i otkrića, te tehnike koje olakšavaju i štite ne samo život, nego pridonose i općoj sigurnosti, kao i rezultatima u otkrivanju kaznenih djela i kriminaliteta, pri čemu su nezaobilazne suvremene metode kriminalistike.

2. TRANZICIJSKE DRŽAVE U VRTLOGU GLOBALNIH TENDENCIJA I KRETANJA NOVOG KRIMINALITETA

U vrtlogu globalizacije s naglaskom na demokratizaciju našle su se i države istočne Europe, mahom u tranziciji i obnovljenom nacionalnom osvještenju kroz osamostaljenje i stvaranje neovisnih nacionalnih država. Povijest većine država istočne Europe često se povezuje s dugom borbom za ostvarenje prava na nacionalno samoodređenje i osamostaljenje s naglaskom na potrebu demokratskog razvitka institucija nacionalnih vlasti u okviru "nacionalnog prava". Ono što se nekad u revolucionarnoj Francuskoj nazivalo "pravima čovjeka", u istočnoj Europi se nazivalo "pravima nacije." Ove su države, stjecanjem povijesnih okolnosti, gotovo istovremeno zahvatila tri procesa: (1) nacionalno osvještenje, osamostaljenje i stvaranje samostalnih nacionalnih država; (2) proces svekolike globalizacije i (3) proces pristupanja i udruživanja u Europsku uniju (EU). Te su države ušle u složen proces tranzicije iz jednog društveno-političkog sustava (mahom komunističkog i socijalističkog jednopartijskog uređenja) u demokratski višestranački, kapitalistički oblik vlasti s jamstvom ustavne zaštite ljudskih prava i privatnog vlasništva.

Izazovi demokratizacije oduvijek su bili na kušnji u državama istočne Europe. Tako i 1990. godine kada je kroz procese raspada, sve do ratnih zbivanja, kao na prostorima bivše SFRJ, otpočeo proces formiranja samostalnih i neovisnih država koje su zatim

kročile putem tranzicijskih reformi, opterećene istodobno s procesima globalizacije i prilagodbe nacionalnog zakonodavstva i nacionalnih politika standardima Europske unije.

U Hrvatskoj je, kroz pretvorbu društvenog vlasništva u državno, došlo do tajkunizacije gospodarstva sve do otvorene pljačke i kriminala. Kasnije se po netransparentnom modelu proveo i proces privatizacije resursa koji su preostali. Slični su se procesi odvijali i u drugim istočnoeuropskim, a osobito u novonastalim balkanskim državama.

Pri takvome stanju stvari, usporeni su i procesi demokratizacije i izgradnje demokratskih institucija vlasti koje su trebale spriječiti kriminal i pljačku. U Hrvatskoj većina kriminalnih djela, koja su počinjena u tome vremenu, do danas nisu istražena niti procesuirana. Pitanje je hoće li ikada i biti.

Uz društveno poremećene odnose, za većinu tranzicijskih država sam početak tranzicijskih procesa bio je i objektivno vrlo bolan. Sama tranzicija je nametnula visoke socijalne i druge potrebe. Došlo je do naglog socijalnog raslojavanja i cijepanja društvenoga bića. Hrvatska je uz to doživjela i obrambeni Domovinski rat, u kojemu su nažalost, počinjeni i ratni zločini, s kojima se odgovarajuća državna tijela i institucije i danas bave, kako na nacionalnoj razini tako i na nadnacionalnim razinama.

Globalni pritisci na zemlje u tranziciji bili su, a traju i dalje, višestruki i višeslojni. Ove su države morale hitno i potpuno promijeniti društveno-političko i ustavno uređenje, reformirati institucije vlasti te poduzeti niz mjera za uvođenje tržišne orijentacije gospodarstva. Glavne su zadaće pri tome bile: a) privatizacija poduzeća; b) restrukturiranje kompletne privrede i društvenih djelatnosti; c) liberalizacija trgovine i uvoza; d) uvođenje tržišta rada; e) uvođenje tržišta kapitala i uvođenje domaće valute; f) stvaranje financijske stabilnosti; g) stvaranje institucija i ozračja za funkcioniranje pravne i socijalne države.

U takvim uvjetima djelovali su domaći mešetari kršeći zakone i koristeći druge pravne nedorečenosti, dok su razarajuće djelovali i globalizacijski gospodari, moćni oligopoli multinacionalnih korporacija i moćni centri međunarodnih institucija (MMF i Svjetska banka) te druge banke i njihovi posrednici.

U takvome okruženju nicali su mutni poslovi, kriminal, korupcija i porast kaznenih djela, najčešće neotkrivenih i neprocesuiranih. Naravno, u tome su sudjelovali i međunarodni akteri koji kontroliraju ne samo tokove kapitala, nego i onih aktivnosti i nezakonitih radnji koje znače međunarodni kriminal, koji se bez većih zapreka prelijeva preko tranzicijskih država, a uz potporu i suradnju domaćih (unutarnjih) aktera, pri čemu nisu amnestirane ni političke elite koje inače obnašaju legitimnu vlast.

Mjerodavna međunarodna tijela i institucije procjenjuju da razne kriminalne grupacije godišnje okrenu preko 1 500 milijarda dolara u svojoj ukupnoj aktivnosti kroz sumnjivu trgovinu, uključujući porezne prijevare, koje smanjuju proračunske prihode, kao i prihode od imovine, koji se zatim, kao kapital (radi legalizacije – pranja novca) plasira u "legalnu" ekonomiju. Svake godine opere se između 800 i 1 200 milijarda dolara, što iznosi gotovo od 2 do 5 posto svjetskog bruto proizvoda. Svjetska trgovina drogom godišnje donosi preko 600 milijarda dolara, što iznosi gotovo 50% organiziranog kriminala. Ovdje treba spomenuti općeprihvaćenu maksimu da organiziranog kriminala ne može biti ukoliko ne seže do vrhova političkih vlasti neke države.

Trgovina ljudima (trgovina ljudskim organima, ženama, djecom, seksualni turizam, otmice, rad na crno, trgovina oružjem itd.) kriminalne su radnje i aktivnosti koje se najbrže razvijaju u globaliziranim odnosima. Tranzicijske države, opterećene svojim unutrašnjim socijalnim, gospodarskim i drugim problemima često predstavljaju "meki trbuh" za sve prethodno spomenute kriminalne aktivnosti.

I to nije sve. Novost su i mnogobrojne druge kriminalne aktivnosti u globaliziranim društvenim odnosima. Primjerice, piratstvo nad intelektualnim vlasništvom proširuje se i ugrožava opću sigurnost, pa čak i zdravlje ljudi zbog krijumčarenja nekontroliranih lijekova.

Socijalna pravda, već ionako obespravljenih (*O vi prezreni na svijetu*), pa čak i onih zaposlenih sretnika, smatraju se općenito opterećujućim troškovima za krupni kapital, te se traže načini i mjere kako da se ta prava maksimalno reduciraju. Moć nacionalnih država, pa čak i onih jačih, pravno i socijalno relativno dobro uređenih, postupno slabi pod utjecajem globalizacijskih udara.

Politika se u biti desocijalizira u onoj mjeri u kojoj se sve više integrira u globalni sustav utjecaja i vladanja aktera globalizacije.

U tome smislu se transformiraju i funkcije nacionalnih država. Te su države prisiljene da se "dezangažiraju" iz nekih svojih tradicionalno državnih nadležnosti prepuštajući ta područja organizaciji i kriterijima djelovanja kapitalističkog globaliziranog tržišta. To se reflektira prije svega, na socijalnu sferu, zdravstvo, obrazovanje, kulturu itd. One su prisiljene da znatan dio svojih regulativnih funkcija, koje se odnose na vojsku, policiju i upravu, te osobito na privredu i gospodarstvo prenesu na razne međunarodne organizacije, a u konkretnom slučaju i na nadnacionalna tijela Europske unije. Uz to multinacionalne kompanije, na prikriven, ali učinkovit način ulaze u upravljačke strukture ovih država. Sve to ozbiljno nagrizava i ugrožava opstojnost ustavnih institucija i suverenitet nacionalnih država.

U mjeri u kojoj su "integrirane" u globalizacijske procese tranzicijske države recipročno sve manje mogu zastupati svoje izvorno nacionalne interese i osiguravati realne socijalne potrebe svojega stanovništva. Takvo stanje također otvara prostor za kriminalitet koji se teško identificira, otkriva i procesuiru.

Drugo je pitanje u kojoj su objektivnoj mjeri ove države prisiljene trpjeti negativne posljedice globalizacijskih procesa i tendencija, a koliko i same pridonose tome da budu podređene, bilo zbog vlastite teške unutrašnje situacije i/ili "suradnje" domaćih političkih elita koje u tome nalaze i ostvaruju svoje interese koji su, najčešće na granici kriminalnih djela.

Uza sve pozitivne mogućnosti koje znanstveno-tehnološka i informatizacijska revolucija donosi, one ne rješavaju "stare" probleme, ali donose nove.

U negativne popratne pojavnosti, uz one pozitivne koje suvremeni razvoj donosi, mogu se ubrojiti i sljedeće: (1) daljnje produbljivanje jaza između razvijenih i nerazvijenih zemalja, a unutar njih između bogatih i siromašnih, koji se, statistički gledano, u proteklom stoljeću udvostručio; (2) nezaustavljivo raste jaz između radno sposobnih i zaposlenih i, onih nezaposlenih, između onih koji žive u izobilju i onih bez obrazovanja; (3) veliki dio rezultata ljudskog rada i uma te novo dodane vrijednosti odlazi u daljnje

aktivnosti bogatih, radi daljnjeg bogaćenja te u naoružanje; oružju se nažalost, posvećuje veća pozornost nego sredstvima za rad, pogotovo u odnosu na životni standard, čak i u siromašnim zemljama; (4) avet nezaposlenosti opet kruži Europom, ne samo u tranzicijskim državama nego i u bogatim, ali i diljem svijeta; (5) problem čistoće zraka, vode, prirodnog okoliša, nedostatak hrane itd., postaje planetarno pitanje; (6) veliki broj država svijeta i ljudi su dužnici, gotovo 80%, a tek je mali broj vjerovnika, svega oko 10%; (7) brojne nove visoke tehnologije, osobito znanstvena eksperimentiranja i manipulacija genetskim materijalom, kriju u sebi opasnosti od homocida, zoocida i biocida, pa čak i klimacida. Nuklearna tehnologija, biotehnologija i gen-tehnologija sadrže opasnosti da već pri eksperimentiranju neki elementi izmaknu čovjekovoj kontroli i da zaprijetu ugrožavanjem zdravlja ljudi sve do masovnog globalnog uništenja ljudske i životinjske vrste. U vezi s tim povezana su mnoga pitanja etičke, ekonomske, političke, pravne, psihološke, socijalne i svake druge naravi.

Disproporcije između bogatstva i siromaštva danas su veće nego ikada prije u povijesti civilizacije. Oko 2 milijarde ljudi gladije, a pritom oko 40 000 djece svaki dan umire od gladi. Međutim, globalni procesi koji označavaju i utjecajne čimbenike na ovakvo stanje ne daju nade za pozitivne promjene. U nekim se područjima situacija dapače, pogoršava (vidi Parkins, 2008:9).

U svjetskim relacijama danas je općeprihvaćeno stajalište da je terorizam krajnje opasna pojava kako sa sigurnosnog aspekta tako i s općega civilizacijsko-kulturnog i moralnog aspekta, te da se toj pojavi demokratski svijet mora suprotstaviti svim sredstvima.

Pobjeda nad terorizmom civilizacijski je zadatak. Međutim, pri tome se postavlja i pitanje, kako pobijediti terorizam u globaliziranom svijetu koji se pak, temelji na tržišnom fundamentalizmu, prisvajanju tuđih prirodnih bogatstava i rezultata rada, otimanju profita itd. Riječju, kako je moguće pobijediti terorizam u globaliziranom sustavu, u kojemu moćni u svoju "obranu" takvoga sustava često izmišljaju urote, zavjere, prijetnje itd., koje već same po sebi potiču na nasilje i zločinstva. Je li onda terorizam uzročno-posljedična pratilja globalizacije i društvena bolest prošloga i ovog stoljeća? Koliko su pripadnici terorističkih skupina samo fanatični borci, koji su, za neku svoju ideju, vjeru, interes, nacionalnu obranu i sl., spremni na žrtvovanje svojega života, ugrožavajući pri tome i tuđe, najčešće nevine, živote. Ili, su pak, puki izvršitelji nečije – i čije to – volje? Najčešće su jedno i drugo.

Dakle, ovo su samo neka od pitanja na koja treba tražiti odgovore kroz znanstvena socijalna, sociološka, pravna, politološka i druga istraživanja.

Potkraj XX. i početkom XXI. stoljeća ipak su i u takvim uvjetima ostvareni mnogi društveni i drugi pozitivni rezultati. Politička demokracija učvršćena je u Europi, a u tranzicijskim državama stvoreni su ustavno-pravni okviri i uznapredovali su demokratski procesi i standardi za izgradnju demokratskog društva. Stvoreni su i institucionalizirani ustavno-pravni, zakonski i društveni instrumenti za zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda. Proglašena je jednakost svih kultura i vjera. Znatno je smanjena diskriminacija po svim osnovama.

3. BESPUĆA HRVATSKE PARADIGME U SUZBIJANJU KORUPCIJE I KRIMINALA

Politika suzbijanja kriminaliteta (vidi Horvatić, Cvitanović, 1999:2-3) mora u svom meritumu slijediti stanje u društvu, i tome stanju mora prilagoditi metode i odgovarajući normativno-pravni okvir djelovanja - od prevencije do djelotvornih sankcija kaznenopravne naravi.

Društveni odnosi, o kojima ovise politike koje određena država vodi, pa tako i politika suzbijanja kriminaliteta, nisu neka konstanta, već su izuzetno dinamična kategorija. Ti se odnosi mijenjaju – razvijaju se, stagniraju ili se u određenim povijesnim okolnostima, vraćaju unazad – u prošlost.

Te društvene mijene događaju se po određenoj dijalektičkoj međuzavisnosti. Prethodna neka etapa razvoja društvenih odnosa neminovno utječe na onu sljedeću, koja je, više ili manje, "opterećena" i nekim određenim društvenim odnosima iz ranije povijesti, kao što su tradicija, kultura, jezik, običaji, obrazovanje, nacionalitet, zemljopisni položaj, politika itd.

Hrvatska je država, dijelom zbog objektivnih povijesnih okolnosti (Domovinski rat), ali i zbog politikâ koje je vodila vladajuća elita, otvorila veliki društveni prostor za korupciju i kriminal širih razmjera. Korupcijske i kriminalne metastaze toliko su uzele maha i prostora da je došlo do duboke krize morala, društvo se socijalno i politički opasno rascijepilo, a državne su institucije premrežene raznim vezama koje onemogućavaju ili, u bitnome otupljuju oštricu djelovanja pravne i socijalne države.

U takvome društvenom i političkom ozračju ni politika suzbijanja kriminaliteta nije postigla odgovarajuće ni potrebne rezultate. Međutim, s procesom približavanja ulaska Hrvatske u Europsku uniju, to se stanje u pozitivnom smjeru donekle mijenja, iako u kvalitativnom i kvantitativnom pogledu još uvijek presporo i neuvjerljivo.

Dosadašnja iskustva država u tranziciji, dakle, i Hrvatske, ukazala su i još uvijek ukazuju, na mnoge i duboke proturječnosti koje su pratilja procesa demokratizacije te procesa udruživanja u Europsku uniju i procesa globalizacije.

Istina, u javnome životu politički akteri i vladajuće elite služile su se, i služe se, retorikom utemeljenom na ustavnopravnim, konvencijskim i drugim političkim dokumentima, što se svodi uglavnom na institucionalne pojmove: građansko društvo, pravna i socijalna država, vladavina prava, privatno vlasništvo, politički pluralizam, slobodno tržište, neovisno sudstvo itd. Međutim, između te i takve retorike i stvarnosti, tj. političke prakse vladanja, konkretno u Hrvatskoj, postojala je i još uvijek postoji ogromna razlika. Upravo je to jedan od ključnih razloga i uzroka što je otvoren prostor za žilavu pojavnost i silovit prodor korupcije i kriminala. Nije dakle, postojala politička volja za djelotvornu politiku suzbijanja kriminaliteta.

Treba reći i to, da se u Hrvatskoj za vrijeme Domovinskog rata (1991.–1995.) snažno razvio, osim iskrenog patriotizma, i solidarizam među ogromnom većinom hrvatskih građana. Međutim, istovremeno se u pozadini rata u Hrvatskoj dogodila nekontrolirana redistribucija nacionalnog bogatstva kroz pretvorbu, ranijeg društvenoga vlasništva u državno, te kasnije kroz privatizaciju, pri čemu su, gotovo u besćenje razdijeljeni i

rasprodani vitalni nacionalni resursi, od kojih su mnogi propali, ili, su preusmjereni u privatna bogatstva. Pri tome se manifestirala otvorena pljačka, korupcija i kriminal. Sve to silovito je uzdrimalo temelje pravne i socijalne države. Izgubljeno je povjerenje ljudi u političke strukture i manifestira se opasna nevjerodostojnost državnih institucija u provođenju deklariranih politika. Posljedice se osjećaju i danas, a učinjena je i dugoročna društvena, gospodarska i socijalna šteta, koja će se teško nadoknaditi, a mnoge su društvene i materijalne vrijednosti nepovratno izgubljene.

Neminovno se stoga, postavlja pitanje koji je pravni i politički okvir da bi se zatvorio prostor manipulacijama, korupciji i kriminalu, te da bi se provodila djelotvorna politika suzbijanja kriminaliteta.

Odgovor na to pitanje ne može biti jednoznačan, budući da su pojavnost korupcije i kriminala, kao i politika suzbijanja kriminaliteta nužno povezani s određenim društvenim i političkim odnosima.

Kad je o tim odnosima riječ onda valja poći od Ustava Republike Hrvatske kao jamca demokracije, unutar koje ne bi smjelo biti prostora za organizirani kriminal i korupciju. Uostalom, organiziranoga kriminala i ne može biti ako ne seže do samoga vrha političkih vlasti i ako nije povezan s odgovarajućim političkim i gospodarstvenim elitama. Nažalost, hrvatska stvarnost danas tu tezu razotkriva i potvrđuje.

Istina, ustav i pravo općenito, najmoćniji su regulator društvenih odnosa. Ustav je pri tome temelj svih zakona kao regulatora. Svima nam je poznato što se događa, primjerice, s prometnim sredstvom – automobilom, brodom ili zrakoplovom u slučaju da regulatori zakažu.

Međutim, kao da je manja zabrinutost kad zakazuju i/ili se krše društveni regulatori – ustav i zakoni. Danas gotovo da nema javnih informacija u kojima nisu referentni slučajevi kršenja društvenih i pravnih normi. Gustoća, sveobuhvatnost, učestalost i težina kršenja pravnih, društvenih i moralnih normi te nepoštovanje elementarnih pravila uvijek uzrokuju društvene pa, u određenim povijesnim okolnostima i državne tragedije i slomove. Po onoj narodnoj izreci: "Tko sije vjetar, žanje oluju."

Kada regulatori prestaju funkcionirati, ili ne funkcioniraju dovoljno i društvo se nađe u stanju nestanka regulacije; takvo stanje najprije izaziva ekscese, a ako se ovi ne sprječavaju i ne sankcioniraju, društvo postupno ulazi u pravnu neuređenost, društvenu uznemirenost – sve do mogućega kaosa i izvanredna stanja – koja više nije moguće kontrolirati. Budući da je društvo povezan i silno isprepleten mehanizam, nastaju valovi društvene uzavrelosti, društvo se počinje lomiti i pucati po svim šavovima. Tada je kasno popravljati i uspostaviti djelotvorne regulatore putem kojih se inače, upravlja društvom i državom. Za povijest se kaže da ne trpi kondicional. Postoji međutim, i tzv. alternativna povijest. Svi učimo i iz iskustva. U prirodnim znanostima uči se na pokusima, dok u humanističkim, posebno pravnim i političkim znanostima, poučno iskustvo uvijek je povijesno iskustvo. "Narod koji je zaboravio vlastitu povijest, osuđen je da ju ponavlja iznova", (misao je poznatog američkog filozofa Georga Santayane, koju je izrekao u svojem klasičnom djelu početkom XX. st. "*Život razuma*").

Poštujući značaj vlastite prošlosti, užasavajući se povijesnih zločina i odbacujući njihovu heroizaciju, moramo se okrenuti borbi za bolju budućnosti i gledati ispred sebe.

Ne smijemo postati zemlja bez svoje povijesne prošlosti, ali niti zarobljenici te prošlosti kao ni zemlja opterećena sadašnjošću s nepredvidivom budućnošću. Hrvatska koja ima svoju pravnu, društvenu i političku tradiciju, ne bi smjela olako kršiti i napustiti ono što se zove sustavnom arhitekturom prava, etike i morala.

Suvremena svjetska iskustva i dostignuća ne daju povoda ni pomisliti, a kamoli tvrditi da je uopće moguće vraćanje nekom "društvu prošlosti". Ona društva koja su zaostala u toj nekoj svojoj prošlosti (poput primjerice Sjeverne Koreje, te još nekih posve zaostalih društvenih zajednica, osuđena su na propast). Neka isključivo tradicijska društva funkcioniraju i danas, ali u nekoj svojoj socijalnoj stvarnosti koja isključivo njima odgovara. Takva društva ne komuniciraju niti korespondiraju s društvom moderne. Do sada nikome nije uspjelo okrenuti povijesni kotač u suprotnom smjeru. Ako je netko to i pokušao, ostao je samo na pokušaju, uz sigurnu propast.

Što je danas u središtu društva moderne? To su: nove tehnologije, informatizacija i internetizacija, ljudska prava i slobode te individualizam, ali u pozitivnom smislu toga pojma.

U središtu društva moderne mora biti poštovanje prava. Drugim riječima, treba izgrađivati, ne kult elita koje dopuštaju korupciju i kriminal, u čemu počesto i one same aktivno sudjeluju, nego svojevrsan kult prava i pravde. Treba izgrađivati vjeru u svemoć pisanog zakona, u smislu – svi su pred zakonom jednaki. Treba, uz pomoć društva, pravno- i politike profilirati institucije vlasti koje promiču, poštuju i podržavaju vladavinu prava.

Alarmanтна pravna i socijalna nejednakost, nejednakost ljudi pred zakonom, ne smije opstati i ne smije se priznati kao činjenica.

Ako bi se to priznalo kao činjenicu pa se još s time društvo počinje postupno miriti kao s objektivno zadanim stanjem stvari koje se ionako ne može promijeniti, onda bi cilj izgradnje novog društva ostao samo neostvareni san. Društvo, kao što smo iskusili na vlastitoj stvarnosti, ne trpi praznine. A osobito ne one pravne praznine. Jer, što onda te društvene praznine popunjava? Korupcija, kriminal i nemoral kao kriminalni regulatori.

Stoga ove negativne društvene pojavnosti nužno treba rješavati pravnim putem, da se ne dogodi izvaninstitucionalni bunt koji u pravilu znači nasilno rušenje i promjenu postojećeg stanja. Društvena, pravna i politička evolucija najbolji je put u budućnost. Bolje je preventivno djelovanje nego žrtvovanje postojećih demokratskih dostignuća, ljudskih prava i sloboda. Na tome putu baš i nemamo previše povijesnoga vremena. Ima jedna krilatica koja glasi: "Lopov mora biti u zatvoru." Ništa danas do te mjere ne odgovara očekivanjima naših suvremenika i sugrađana kao ova krilatica.

Pravo i pravda najvažniji su oblik društvenog života. Ne više od toga, ali ni manje. Nije tu riječ o praznoj posudi koju možemo ispuniti bilo kojim i bilo kakvim sadržajem. Pravni život je sustavno normirana borba, to je igra po pravilima i unutar pravnog, ali i političkog polja.

Danas je, neovisno o raspravama koje se vode oko modela i koncepata – od liberalizma, neoliberalizma, konzervativno-pravne modernizacije, te konzervativnog liberalizma i liberalnog konzervatizma – najvažnije da čovjek i država ne budu suprotstavljeni jedan drugome. To treba spriječiti pravnim poretom, odnosno pravnim instrumentima i funkcioniranjem pravne i socijalne države. Nema alternative "Ili država - ili čovjek",

postoji samo "I država - i čovjek." Ni u jednome modelu međutim, ne smije stanovati i carevati korupcija, kriminal i nemoral.

Samo na tim osnovicama možemo i moramo u XXI. stoljeću ostvariti korjenite promjene pravne svijesti – profesionalne ali i svakodnevnne. I ne treba pri tome mijenjati jezgru naše kulture ni pozitivne, društvene i pravne stečevine (neovisno o udruživanju u Europsku uniju i o globalizacijskim procesima) – potrebno je na pravi način spojiti narodni duh s pravnim sadržajem, a tradiciju s današnjicom. Suprotstavljanje jednoga drugome skupo se plaćalo u pojedinim našim povijesnim razdobljima. Ne smiju se ponavljati zablude i manipulacije iz prošlosti.

4. ZAKLJUČAK

Kako bi se provodile djelotvorne politike neke države, pa tako i politika suzbijanja kriminaliteta, potrebno je demokratsko društvo, demokratsko ozračje, riječju, demokratske institucije koje kreiraju i provode demokratsku politiku i grade djelotvorni pravni sustav.

Međutim, države koje su devedesetih godina prošlog stoljeća krenule u izgradnju demokratskog društva suočavaju se i s problemom sudjelovanja građana u demokratskoj praksi, jer nemaju demokratske tradicije. U takve države objektivno, zbog povijesnih okolnosti, spada i Hrvatska.

Da bi jedan ustavno-politički sustav bio demokratski, neophodno je da počiva na sljedećim osnovama:

1. *Narodna suverenost.* A baš je ta suverenost ugrožena u procesima udruživanja i globalizacije. Narod bi morao biti "izvor i utok" cjelokupne vlasti, bilo posredno (putem svojih zastupnika) ili neposredno (putem referenduma).
Primijenjeno na ustavnopravnoj razini, to znači da vlast mora počivati na volji građana izraženoj neposredno, prije svega općim izborima. Izbori pri tome, moraju biti slobodni, demokratski i poštjeni.
2. *Odgovorna predstavnička vlada.* Vlada, u smislu cjelokupnog sustava vlasti mora djelovati tako da za svoj rad odgovara građanima, tj. zastupnicima koje su građani izabrali na slobodnim i demokratskim izborima. Između vlasti i građana mora postojati dvosmjerni odnos tako da se izbjegne mogućnost da se vlast otuđi od građana, i da se prometne u silu izvan i iznad društva ustava i zakona. Sadašnje je stanje takvo da postoji dominacija izvršne vlasti.
3. *Načelo podjele ili diobe vlasti.* Koncentracija cjelokupne vlasti u jednim rukama (bilo pojedinca, bilo nekog tijela) ne osigurava uvjete za postojanje demokracije. Vlasti – zakonodavna, izvršna i sudbena – moraju biti odvojene jedna od druge, a između njih moraju biti uspostavljeni odnosi koji osiguravaju njihovu samostalnost, ali i međuovisnost, tako da "vlast ograničava vlast". Baš to je veliki problem u izgradnji demokracije, i to zbog stalnog jačanja izvršne vlasti na štetu zakonodavne, pa čak i sudbene vlasti. Taj je problem prisutan u svim tranzicijskim državama, pa tako i u Hrvatskoj. Nekontrahirano jačanje izvršne vlasti negativno utječe i na politiku suzbijanja kriminaliteta. Primjeri korupcije i kriminaliteta u samom vrhu izvršne vlasti u Hrvatskoj ovu našu tezu nažalost, samo potvrđuju.

4. *Politički pluralizam*. Demokracije naravno, nema u društvima koja počivaju na jednopartijskom obliku obnašanja vlasti, ili, pak na personalnim diktaturama, bez mogućnosti kompeticije političkih stranaka u nadmetanju za osvajanje vlasti. Takozvano jednoulje ili bezumlje smrtni su neprijatelj demokracije. Sve su te scenarije obnašanja vlasti prošle i današnje države koje su u tranziciji.
5. *Pravna država (vladavina prava)*. Demokratski uređeno društvo i država moraju počivati na sustavu ustavnosti i zakonitosti, na pokoravanju pravu svih i svakog. Demokracija ne može biti tamo gdje se ustav i zakoni ne poštuju, gdje je pravo "batina u rukama vladajuće klase", pojedinca diktatora i/ili autokrata, ili, pak suvremene neke neodgovorne vladajuće elite. I taj je problem prisutan u tranzicijskim državama.
6. *Pluralizam oblika vlasništva*. U suvremenom društvu prevladava pluralizam oblika vlasništva – od privatnog kao dominantnog do državnoga. Međutim, to bi vlasništvo moralo imati i svoju socijalnu funkciju. U demokratskom društvu vlasništvo se ne bi smjelo koncentrirati u rukama – bilo države, bilo pojedinaca i/ili interesnih skupina (tajkuna i/ili oligarha). A upravo je takva situacija prevladala u tranzicijskim državama. Baš su zbog vlasništva i iz vlasništva u tranzicijskim državama, tako i u Hrvatskoj, proizašle mnogobrojne i društveno razarajuće koruptivne aktivnosti, sve do organiziranog kriminala.
7. *Slobodna tržišna utakmica*. U uvjetima pluralizma vlasništva, pri čemu je privatno vlasništvo dominantno, i mora biti ustavom zajamčeno, mora nužno postojati i slobodna tržišna utakmica. Međutim, pokazalo se da potpuna liberalizacija tržišta, sama po sebi, nije najbolji, ni najdemokratskiji, a niti učinkovit regulator društvenih odnosa, a još je manje pravedan i socijalan.
8. *Minimum ekonomskog i kulturnog razvoja*. Pogodno tlo za uvođenje i razvoj demokracije ne postoji u primitivnim, gospodarski nerazvijenim i obrazovno-kulturološki zaostalim društvima. Ukoliko i kada bi, i u ovakvim društvima demokracija bila izvana nakalemljena i/ili nametnuta, ona se u pravila pretvara u farsu ili se na drugi način deformira i pretvara u svoju suprotnost. Kvalitetna demokracija traži razvijeno društvo. U nekom određenom opsegu i zemlje u tranziciji su opterećene sviješću prošlosti, u određenoj mjeri su ekonomski i društveno nerazvijene, te se sporo i teško kreću putem demokracije koja nameće visoke pravne i socijalne standarde, tj. funkcioniranje pravne i socijalne države te vladavinu prava.

U tim okvirima se mora razvijati, i, novim uvjetima prilagođavati politika suzbijanja kriminaliteta.

Da bi se to ostvarilo, nužno je suprotstaviti se negativnim aspektima i sumnjivim vrijednostima koje donosi globalizacija, ali i nekim određenim tendencijama koje donosi udruživanje u Europsku uniju, a koje se odnose na srozavanje suvereniteta u većem opsegu negoli je to institucionalno predviđeno.

Uz ubrzanu prilagodbu novim globalnim i integracijskim procesima, istovremeno moramo na nacionalnoj razini štititi gornju razinu suvereniteta, slobodu i dostojanstvo čovjeka, kulturnu i nacionalnu samobitnost, tradiciju i iskonski sustav moralnih vrijed-

nosti, te graditi institucionalne okvire za razvoj demokratskih standarda demokracije, socijalne i pravne države.

U tome cilju potrebno je i osmisliti i ustrajati barem na sljedećem:

- Novi sustav vrijednosti treba izgrađivati kao sintezu razvoja kulture, religijskog i međunacionalnog suživota, nacionalnih posebnosti, socijalne osjetljivosti, svekolike pravnosti kroz izgradnju pravne države i vladavine prava, te kroz prihvaćanje i implementaciju temeljnih i pozitivnih vrijednosti integrirane Europe i drugih pozitivnih civilizacijskih vrijednosti novog globalnog društva.
- Ustavno-političkim demokratskim sustavima treba jamčiti izgradnju takvog društva u kojem će se promovirati ostvarivanje prava svakog čovjeka. Treba dakle, graditi društvene odnose, utemeljene na pravdi, moralu, poštenju, radu i znanju. U tome smislu temeljni ciljevi društva moraju biti: dostojanstvo čovjeka, što znači pravo na rad, pravo na socijalnu sigurnost, pravo na slobodu, pravo na obitelj, na ravnopravnost i jednakost.
- Konceptiju nacionalne države treba prilagoditi nezaustavljivim integrirajućim i globalnim procesima, ali pri tome treba očuvati nacionalnu samobitnost, tradiciju, kulturu, nacionalne vrijednosti i temeljni suverenitet.

Sve rečeno zahtijeva da se ubrzano okrenemo budućnosti kroz prihvaćanje demokratskih i pravnih standarda razvijenoga svijeta. Funkcioniranje institucija vlasti po ovim i drugim potrebnim načelima uvjet je obrane od nametanja tzv. hegemonijske demokracije, društveno neprihvatljivih "vrijednosti", i dominacije jačih. Obrana suvereniteta nad temeljnim resursima i jačanje gospodarstva, te osiguranje društvenog ambijenta u kojem će se građani u svakom pogledu osjećati sigurnima, zadatak je svih institucija države, pa tako i policije, naročito u suzbijanju korupcije, kriminala i svih drugih kaznenih djela, koja su u porastu, kako na nacionalnoj razini, tako i na europskoj i globalno.

LITERATURA

1. Attali, J. (2008). *Kratka pripovijest budućnosti*. Zagreb: Meandar media.
2. Beck, U. (2004). *Moć protiv moći u doba globalizacije*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Horvatić, Z., Cvitanović, L. (1999). *Politika suzbijanja kriminaliteta*. Zagreb: MUP RH.
4. Machiavelli, N. (1976). *Vladalac*. Beograd: Rad.
5. Marković, S. B. (2005). *Okviri demokracije. /U: O demokraciji*. Zbornik radova. Beograd: Glasnik.
6. Marković, T. (1972). *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (Kriminalistika)*. Zagreb: Narodne novine.
7. Pavišić, B., Modly, D., Veić, P. (2006). *Kriminalistika*. Zagreb: Golden - Marketing - Tehnička knjiga.
8. Perkins, J. (2008). *Prikriveni ekonomski ubojica*. Zagreb: Edicije Božičević.
9. Safranski, R. (2008). *Koliko globalizacije čovjek može podnijeti*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Summary

Ivan Matija

Social context of criminality and criminal offences in a globalised world

Subject of consideration in this paper is social, legal, political and sociological component of crime and corruption. It starts with comparability between criminality and corruption in various social relations and historical stages. Today's specificity and characteristic of corruption and criminality are viewed within the framework of social, economic, political and legal relations generated by globalisation and unifying processes. These relations are in a direct causal relationship with phenomenon, intensity, type, extent and policies of fighting crimes and corruption. In particular, the author analyses relations in transitional states in late nineties of the last century. Those states found themselves in entirely new historical circumstances, specifically in a maelstrom of global tendencies related to crime and corruption trends. In this context we critically present and analyse wasteland of Croatian paradigms related to corruption and criminality, as well as policies of fighting those very dangerous and destabilising phenomenon for society and the state. In conclusion we give a basic constitutional and political framework for efficient social, political and legal actions in fight against crime and corruption.

Key words: social relations, corruption, crime, globalisation, legality, criminalistics, fight.